

ההרתעה הישראלית בעקבות הנסיגה מלבנון

שי פלדמן

המרשימה של ישראל להרתיע את מדינות ערב ממהלך צבאי כולל נגדה או מתקיפתה בנשק בלתי קונבנציונאלי, לבין קשייה להתמודד עם גורמים בלתי סדירים, בלבנון ובשטחי יהודה, שומרון וחבל עזה. בעייתיות זו בלטה במיוחד מאז מחצית שנות ה-70 בלבנון השסועה, בה לא הייתה כתובת ברורה לאיומי ההרתעה של ישראל.

בהעדר יכולת הרתעה אפקטיבית כנגד כוחות בלתי סדירים, ביססה ישראל מאז מחצית שנות ה-80 את ניסיונה להבטיח חיים נורמאליים ביישובי הצפון על רצועת הביטחון, שהוקמה מצפון לגבול. ברצועה זו פעלו כוחות צבא דרום לבנון בתמיכת יחידות ומאחזים של צה"ל, ונכחו בה ובסביבתה (החל מ-1978) גם כוחות יוניפי"ל של האו"ם. תכליתה המוצהרת של הרצועה הייתה למנוע חדירות לגבולה הצפוני של ישראל. מטרתה הבלתי מוצהרת הייתה לצמצם את הסתברות תקיפת יישובי הצפון על ידי "משיכת אש" לכיוון יחידות צד"ל ומאחזי צה"ל. מאחזים אלה נועדו להבטיח, שהמטרות הללו תושגנה במינימום אבדות.

מהבחינה הצבאית הטהורה התמודד צה"ל עם האתגרים שניצבו מולו בזירת הלבנון בהצלחה רבה. יחידותיו מצאו עצמן מול לוחמי

מ אז קום המדינה, ניתן היה להבחין בין יעילותה של ההרתעה הישראלית בתחום הביטחון הבסיסי לבין יעילותה בתחום הביטחון השוטף. מוקד התחום הראשון הוא איומים מצד כוחותיהם הסדירים של מדינות ערב לעצם קיום המדינה או לאינטרסים חיוניים שלה. במוקד התחום השני – איומים מצד גורמים בלתי סדירים: צעירים מיידי אבנים, מחבלים, אנשי טרור בינלאומי ולוחמים בלתי סדירים אחרים.

מאז מלחמת המפרץ – עת עלתה לראשונה סוגיית כושרה של ישראל להרתיע את מדינות ערב משימוש בנשק כימי וביולוגי – יש לדון בהרתעה הישראלית בשלושה מישורים: "התחום האסטרטגי" שמהותו הרתעת יריבים משימוש בנשק להשמדה המונית, התחום הקונבנציונאלי ותחום נמוך העוצמה, בו פועלים מיידי האבנים, אנשי הטרור ולוחמי הגרילה.

מימיה הראשונים התקשתה ישראל לתרגם את יכולת ההרתעה, שהיא רכשה בתחום הביטחון הבסיסי לכלל יכולת להרתיע איומים בתחום הביטחון השוטף. מאז ראשית המעורבות הישראלית בלבנון ובמהלך שנות האינתיפדה הלך וגדל הפער בין יכולתה

לאחר נסיגת צה"ל מדרום לבנון

בגיליון זה

• השלכות הנסיגה מלבנון על יחסי ישראל עם הפלסטינים

מרק הלר

• לאחר הנסיגה: שלושה תרחישים

שלמה כרום

• חיזבאללה בצומת דרכים

ענת קורץ

• הנסיגה מלבנון והזירה הפנים ישראלית

יהודה בן מאיר

דבר המערכת

ומתן ולמנוע מצב, שבו בשל העובדה ש'אין להם עוד מה להפסיד' יתפתו הפלסטינים לפעול בשיטות דומות לאלה של החזבאללה בלבנון.

תא"ל (מיל.) שלמה ברום מציג שלושה תסריטים אפשריים להתפתחויות בגבול הצפון לאחר הנסיגה וממליץ על כיווני פעולה אפשריים של ממשלת ישראל באזור. הגב' ענת קורץ מעריכה כיצד ינהג החיזבאללה לאחר נסיגת ישראל משטח לבנון. היא מתארת את מעמדו של הארגון, מטרותיו, וכיווני הפעולה האפשריים הן בתחום הצבאי והן בתחום הפוליטי, במערכת הפנים לבנונית.

ד"ר יהודה בן מאיר מנסה להעריך כיצד תושפע דעת הקהל מנסיגת צה"ל בשני היבטים: מעמדו של ראש הממשלה ועמדת הציבור באשר למסירת שטחים בעתיד.

זה עוסקים בהיבטים העתידיים של הנסיגה מלבנון אף כי אינם מתייחסים באופן ישיר למשמעות ולמידת ההשפעה, שתהיה למותו של אסד על הסוגיות הנבחנות.

המאמר הפותח, שנכתב על ידי פרופ' שי פלדמן, בוחן את מעמדה של ההרתעה הישראלית לאחר הנסיגה מלבנון. המחבר קובע, כי יעילותה של ההרתעה הישראלית מול איומים בעצימות נמוכה תוכח רק אם ישראל תקרין נכונות לממש את איומה.

ד"ר מרק א. הלר בוחן מה עומד מאחורי הקריאה, שנשמעת מצד הפלסטינים, לחקות את הדוגמה הלבנונית של מלחמת גרילה לקידום צורכיהם. הוא מצביע על ההבדלים בין הנסיבות ששררו בדרום לבנון לבין אלה הקיימים בגדמ"ע. יחד עם זאת הוא ממליץ לממשלת ישראל להמשיך ולקדם את המשא

שאלת נוכחותו של צה"ל בלבנון הייתה אחת החשובות וגם המטרידות בסדר היום הביטחוני של ישראל בשנים האחרונות. שאלה זאת באה על פתרונה כשבמאי האחרון הורה ראש הממשלה ברק על נסיגת כוחות צה"ל ובכך קיים את הבטחתו בחלוף שנה בדיוק מיום היבחרו. נוכחות צה"ל באה אל קיצה אך אי הוודאויות, שנוצרו לאחר הנסיגה קיבלו משנה תוקף עם מותו של הנשיא הסורי חאפז אלאסד ומינוי בנו בשאר, תחתיו.

מינויו של נשיא חדש לסוריה מעלה שתי שאלות חשובות מנקודת מבטה של ישראל: **האחת** - מה יהיה על המשא ומתן לשלום, שנמשך לסירוגין זה שבע שנים בין סוריה וישראל? **השנייה** - האם חילופי השלטון בסוריה ישפיעו לרעה על המצב שנוצר בדרום לבנון, לאחר הנסיגה? חמשת המאמרים בעדכן

עורך ראשי:	חברי המערכת:
שי פלדמן	שי פלדמן
	שלמה ברום
מנהל המערכת:	אברהם בן-צבי
משה גרונדמן	משה גרונדמן
	מרק הלר
עיצוב גרפי:	ענת קורץ
טלי ניב-דולינסקי	אפרים קם

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978
טל' 03-6409926 פקס' 03-6422404 E-mail: jcss2@post.tau.ac.il

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית
ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.

כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jcss/quarterly.html>

עדכן
אסטרטגי

כרך 3, חוברת מס' 1 יוני 2000

הרבעון **עדכן אסטרטגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון.

המאמרים המופיעים בעדכן נכתבים על-ידי חוקרי המרכז ואורחיו, ומבוססים על מחקרים שנעשו במרכז. המאמרים מאופיינים בהיותם מכווני מדיניות. הדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

© כל הזכויות שמורות ISSN 0793-8950

גרילה שהצליחו לייצר כאלף אירועים בשנה באזור דרום הלבנון, אבל צה"ל הצליח למנוע מכוחות אלה לשבש את חייהם של תושבי הצפון. יתר על כן, בהשוואה לניסיוןן של מדינות אחרות בלוחמה נגד-גרילה, היו אבדות צה"ל בזירת הלבנון נמוכות יחסית. אולם אבדות אלה – עשרות הרוגים ועשרות רבות של פצועים בשנה – היו קשות ביותר למשפחות, שבניהן נפלו במהלך ההתמודדות ארוכת השנים עם פעילות הטרור שם. לאבדות אלה היה גם אפקט מצטבר, שהשפיע על הנחישות הלאומית להתמיד בנוכחות הצבאית בדרום לבנון.

זאת ועוד, בעת שהצבא עשה ככל יכולתו למלא את משימותיו במינימום אבדות, הצליחו לוחמי החיזבאללה לקרוא תגר על האתוס, שעליו התחנכו לוחמי צה"ל. שכן, הניסיון למזער את האבדות הביא את צה"ל למגן את לוחמיו במאחזים. כך קרה, שהצבא, שחונך עוד בטרם קום המדינה, במסגרת ההגנה והפלמ"ח, ליוזמה והתקפה, מצא את עצמו מותקף ומגן. מצדם עשו לוחמי החיזבאללה הכל כדי לקבע את הצלחתם ולנתץ את האתוס עליו חונך צה"ל, תוך שהם מנציחים את ההתקפות שהם ערכו על מוצבי צה"ל בדרום לבנון במצלמות ווידאו ומבטיחים את העברת הסרטים לשידור באמצעי התקשורת בישראל, כדי שהציבור יראה כיצד מתגוננים בניו מפני לוחמי החיזבאללה.

המצב ששרר בגבולותיה הצפוניים של ישראל בעשור האחרון ניתן לסיכום בשני משפטים: ראשית, האסטרטגיה שתכליתה הבטחת חיים פחות או יותר נורמלים ביישובי הצפון אינה זוכה לתמיכה מספקת של הציבור בישראל – הן משום האבדות שהיו כרוכות בה והן משום הצלחת החיזבאללה לנתץ את אתוס היוזמה וההתקפיות עליו חונך צה"ל. שנית, כישלונה של ישראל להרתיע באופן אפקטיבי את הלוחמים הבלתי סדירים מולם התמודדו כוחות צה"ל בדרום לבנון, לא הביא לכרסום בכושרה להרתיע צבאות סדירים

והתקפות ב-"נשק אסטרטגי". הראיה לכך היא, שסוריה לא הסיקה מקשיי ישראל לעמוד במערכה בלבנון, כי בידיה לתקוף את ישראל בכוחות קונבנציונאליים. כך, נותרה חזית רמת הגולן שקטה להפליא בעוד שהאש נמשכת בדרום לבנון – מרחק קצר מאד ממנה.

כיוון שההרתעה מצויה בתחום התפיסות, ניתן רק לקוות שהמראות הקשים, שהתלוו לנסיגתה של ישראל מדרום לבנון בסוף חודש מאי, לא ישפיעו על כושרה להרתיע איומים בתחום הביטחון הבסיסי. לתקווה זאת יש על מה להישען: נסיגתם של חיילי ארצות-הברית מוויאטנאם, ותמונת ההליקופטרים האחרונים החגים מעל גג השגרירות האמריקאית בסיגון, לא הביאו את ברית-המועצות להציב בפני ארצות-הברית איומים אסטרטגיים, שיעמידו במבחן את כושרה הקונבנציונאלי של ברית נאט"ו ואת היכולת הגרעינית האמריקאית.

אולם, בניגוד לארצות-הברית שיכלה להתנתק לחלוטין מדרום מזרח אסיה, אין לישראל אופציה דומה בכל הקשור לאיומים הנשקפים לה מזירת הלבנון. לפיכך, מנסה ממשלת ישראל להפוך חזית זאת מזירת התמודדות בתחום הביטחון השוטף, בו כשלה, לזירת התמודדות בתחום ההרתעה הקונבנציונאלית. זאת, באמצעות הפיכתה של ממשלת סוריה לגורם האחראי לכל פעילות אלימה – סדירה ובלתי סדירה – העלולה להיות מופנית כלפי ישראל מתוך לבנון. כך, האיום שהמשך מעשי איבה נגד ישראל לאחר שזו נסוגה יביא לתגובה צבאית קשה וכואבת כנגד אינטרסים סוריים בלבנון, נועד לסמן את דמשק כ-"כתובת" שתחליף את האנרכיה השוררת בדרום לבנון ועליה תוטל האחריות לפעולות טרור נגד ישראל.

התקווה שאסטרטגיה חדשה זאת יכולה להצליח, מבוססת על שלוש הנחות יסוד: ראשית, שבמידה וישראל תגיב באורח קשה אם תותקף מתוך שטח לבנון, לאחר שהיא נסוגה מכל שיטחה ומילאה בדבקות את כל סעיפי החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 425,

תיחשב תגובה זאת כלגיטימית בעיני הקהילה הבינלאומית ומוסדותיה. שנית, שלנוכח האיום המפורש שישראל משמיעה, יביא מאזן השיקולים שיעמדו בפני סוריה את ממשלתה להעדיף מניעת כל פעילות עוינת נגד ישראל מצד גורמים לבנונים. ולבסוף, שאם דמשק תעדיף לפעול למניעת מעשי איבה מתוך לבנון נגד ישראל, יש ביכולתה לאכוף את רצונה על כל הארגונים והגורמים הבלתי סדירים הפועלים בזירה הלבנונית.

מבין שלש ההנחות הללו נראית השלישית כבעלת התקפות הגבוהה ביותר: גם אם סוריה לא תוכל למנוע כל פעולת טרור מצדם של יחידים או קבוצות מורדים קטנות, הרי סביר, כי שלל האמצעים הנמצאים בידיה וחופש הפעולה של ממשלתה, שאינה כפופה למגבלות מוסריות ומשפטיות בינלאומיות, מקנים לה יכולת מרשימה לאכוף את רצונה על תנועת החיזבאללה ועל הגורמים הפלסטיניים השונים הפועלים בדרום לבנון.

ההנחה השניה קשה יותר לביסוס, שכן הדילמה בפניה תעמוד סוריה בחודשים הבאים תהיה חמורה. מצד אחד, היא ניצבת בפני איום ישראלי חדש, להכות בה מכה קשה וכואבת אם יימשכו מעשי האיבה נגד ישראל מלבנון. מצד שני, הסכמתה בפועל למלא את התפקיד אותו מייעדת לה האסטרטגיה הישראלית החדשה, משמעותה נכונות מצדה לקבל כנתון את הצלחתה של ישראל – כתוצאה מנסיגתה מדרום לבנון – לשמוט מידי סוריה את אמצעי הלחץ האחרון שנותר בידה כדי להביא את ישראל לסגת מרמת הגולן בתנאים הקבילים על דמשק.

ההנחה הראשונה – לפיה מכה ישראלית קשה נגד אינטרסים סוריים בלבנון תזכה ללגיטימציה בינלאומית – היא הקשה ביותר להצדקה. בשלב זה, נראה, כי הפניית האיום על ידי ישראל כלפי סוריה זוכה להבנה מצד גורמים בינלאומיים חשובים ויתכן, כי גם בשלבים הראשונים של התמודדות עתידית תזכה התגובה הישראלית להבנה בינלאומית

לסיכום, ניתן להציע שלש קביעות באשר להרתעה הישראלית לאחר נסיגת צה"ל מדרום לבנון:

ראשית, ישראל מרתיעה באופן יעיל איומים קונבנציונאליים ואסטרטגיים המופנים כלפיה מצדן של מדינות ריבוניות, ואין סימנים לכך שהרתעה זאת נפגמה על אף החולשה, שישראל הפגינה במאבקה בארגוני טרור ותנועות עממיות. סביר, לכן, שלא יחול כרסום משמעותי בהרתעה זאת, על אף התמונות הקשות שנלוו ליציאתם של חיילי צה"ל מדרום לבנון.

שנית, מאזן ההרתעה של ישראל מול חיזבאללה יוסיף להיות מורכב. מול ההשפעה השלילית של התמונות שנלוו לנסיגה, יציאת צה"ל משטח לבנון תכרסם במוטיבציה של התנועה להתמיד במאבקה האלים בישראל.

ולבסוף, ניסיונה של ישראל להתמודד עם איומים נמוכי עוצמה בלבנון על-ידי יצירתה של "כתובת סורית" בת-הרתעה, מבוססת על כמה הנחות שתקפותן מוטלת בספק. יעילותה של הרתעה זאת תוכח רק אם ישראל תקרין נכונות לממש את איומה בתגובה לכל התפתחות, שתחבל ביכולתם של תושבי הצפון לנהל חיים נורמליים, גם אם ההתקפה תהיה מוגבלת בהיקפה והאבדות שהיא תגרום תהיינה מוגבלות. על ישראל יהיה להתמיד במדיניות ההרתעה הפעילה גם אם יתברר שמיושה לא יזכה ללגיטימציה ותמיכה בינלאומית נמשכת. ולבסוף, יהיה עליה להקרין נכונות להסלמה מול סוריה, אשר תתקשה לקבל כנתון את המצב החדש שנוצר בעקבות יציאת צה"ל מלבנון שעיקרו מבחינתה – אבדן אמצעי הלחץ העיקרי על ישראל בנושא רמת הגולן.

הפוכות על מאזן ההרתעה הישיר בינה לבין חיזבאללה. מחד, ניתן לשער שהאורח בו התנהלה הנסיגה מדרום לבנון, התמוטטות צד"ל והתמונות שנלוו לנסיגה, כרסמו עוד יותר בדימוי ההרתעתי של ישראל מול כוחות בלתי סדירים. כך, תחושת הניצחון של החיזבאללה עלולה להביא את התנועה לשאוף לניצחונות נוספים מול ישראל. מאידך, ניתן להעריך שנסירת ישראל מדרום לבנון תביא לצמצום המוטיבציה של החיזבאללה – ושל האוכלוסייה הלבנונית שבקרבה פועלת התנועה – להמשיך את המאבק המזוין בישראל. כשם שנכונותה של ישראל להישאר בדרום לבנון הושפעה ישירות מתחושת הציבור הישראלי שנכוחות זו אינה חיונית, כך תושפע נכונותם של חברי תנועת חיזבאללה, להמשיך את המאבק בישראל לאחר שצה"ל נסוג מארצם, מתחשתם – ומתחושת תושבי לבנון שבקרבתם על התנועה לפעול – ש"שחרור פלסטין" אינה מטרה המצדיקה את המחיר שייגבה מהם במצב החדש שנוצר. זאת ועוד, כשם שעד לנסיגת צה"ל הייתה החיזבאללה חדרות מוטיבציה להיאבק בישראל, כך לאחר הנסיגה תהייה לישראל ולממשלתה נכונות להגיב אף באורח קיצוני כנגד ניסיון למנוע מתושביה אפשרות לנהל חיים נורמליים בצפון.

רחבה. אולם בהמשך תשככנה בהדרגה הנסיבות שהביאו את ישראל לאמץ את אסטרטגיית ההרתעה בלבנון – נסיגתה מדרום לבנון בהתאם להחלטת מועצת הביטחון 425 – וגישת הקהילה הבינלאומית תושפע בעיקר מטיב התמונות שתשתקפנה ממרקעי הטלוויזיה. במידה והמכות הכואבות תבאנה לאבדות רבות בקרב אזרחים – כפי שארע במבצע "ענבי זעם" – בכיסוי רשתות טלוויזיה, תתמסס במהירות התמיכה הבינלאומית במדיניות ההרתעה של ישראל. מעבר לבעייתיות הטמונה בהנחות שבבסיס מדיניות ההרתעה החדשה של ישראל, נותרת שאלת יסוד הכרוכה בכל ניסיון להכיל מדיניות הרתעה על עימות נמוך עוצמה: איזה היקף פעילות אלימה מצד אחד או יותר מהגורמים הפועלים בזירה הלבנונית יביא את ישראל למימוש האיומים שהיא משמיעה? האם הרתעה זאת תשרוד לאחר שישראל תעשה ניסיון להימנע מהסלמה מיותרת באמצעות הבלגה על התקפה מצומצמת – למשל, ירי קטיושות בודדות? האם במאמץ לבסס הרתעה יעילה תוכל ישראל להגיב קשות גם אם היקף הפגיעה ביישובי הצפון יהיה בתחילה מוגבל? מעבר לבעייתיות זו הרי צפוי שלנסיגת צה"ל מדרום לבנון תהיינה שתי השפעות

